

Grupa Robocza Badania Ptaków Ziarnojadów Międzynarodowego Programu Biologicznego i jej pierwsza konferencja międzynarodowa w Holandii (Arnhem-Haga, 6–8 IX 1970 r.)

Na XIV Międzynarodowym Kongresie Ornitologicznym w Oxfordzie w 1966 roku postanowiono z inicjatywy Polski utworzyć w ramach Międzynarodowego Programu Biologicznego grupę roboczą pod nazwą Working Group on Granivorous Birds PT Section IBP, której zadaniem miało być zainicjowanie międzynarodowych badań nad ptakami ziarnojadami, a w szczególności nad wróblem domowym (*Passer domesticus* L.) i mazurkiem (*Passer montanus* L.). Celem tych badań miało być poznanie prawidłowości bilansu energetycznego ptaków ziarnojadów w różnych strefach klimatycznych świata, a w szczególności produkcji i konsumpcji — dane te pozwoliłyby na ocenę roli tych ptaków w ekosystemach, a także ich znaczenia dla gospodarki człowieka. Wróbel domowy opanował prawie cały świat w ciągu ostatnich 150 lat. Znane są na ogół czas i tempo jego ekspansji, toteż utworzona sekcja zajmująca się ewolucją wróbla domowego — ma za zadanie badanie przystosowania się do życia w nowo zasiedlonych środowiskach.

„Working Group on Granivorous Birds” utworzona w Oxfordzie, jeszcze w tym samym roku została zatwierdzona przez władze Międzynarodowego Programu Biologicznego. Ważnym wydarzeniem było utworzenie biuletynu Grupy pt. „International Studies on Sparrows” wydawanego w Zakładzie Ekologii PAN. Za pośrednictwem biuletynu koordynowano pracę Grupy, uzgodniono technikę i metodykę zbierania i opracowania materiałów.

Chęć współpracy zgłosiło kilkadziesiąt krajów z różnych stron świata poza Ameryką Południową. Badania rozpoczęto w 1967 roku, a pierwszym ich podsumowaniem była konferencja międzynarodowa Grupy, która odbyła się w Holandii w dniach 6–8 września 1970 roku.

W okresie przygotowania konferencji uściślono cel i zakres zgłoszonych referatów oraz opublikowano streszczenia (łącznie 28) w piśmie Grupy „International Studies on Sparrows”. Na tej drodze zasugerowano również pewne istotne elementy dyskusji publikując wcześniej materiały dotyczące np. rewizji pojęcia przepływu energii.

W konferencji uczestniczyło 60 osób z 18 krajów, a w tym 10 osób z krajów afrykańskich, 2 oficjalnych przedstawicieli FAO i przedstawiciel Ministerstwa Rolnictwa Senegalu. W czasie konferencji wygłoszono 26 referatów oraz odbyły się dwie ogólne dyskusje.

Sesja bioenergetyczna konferencji odbyła się w Instytucie Badań Ekologicznych w Arnhem w dniu 6 września 1970 roku. Słowo wstępne wygłosił prof. dr S. C. Kendeigh, w części dotyczącej genezy i historii Grupy podkreślił decydujące znaczenie Polski w jej utworzeniu i koordynowaniu podejmowanych badań.

Sesja I — Bioenergetyka. W ramach tej sesji wygłoszono 6 referatów omawia-

jących w oparciu o oryginalne własne materiały bilans energetyczny ptaków sta-
rych w cyklu rocznym (Kendeigh — USA, Weiner — Polska, Conner — Anglia),
oraz piskląt w czasie ich rozwoju (Myrcha, Pinowski, Tomek — Polska). Odmienną
tematykę zawierały dwa ostatnie referaty tej sesji. E. W. Martin i C. L. Votava
(USA) omówili wpływ niskiego ciśnienia atmosferycznego na wróble domowe. Zno-
szą one jeszcze dobrze ciśnienie występujące na wysokości 5 790 m n.p.m., a stąd
wniosek, że niskie ciśnienie atmosferyczne nie jest czynnikiem ograniczającym pio-
nowe występowanie tego gatunku, gdyż granica ich rzeczywistego pionowego zasięgu
przebiega dużo niżej. E. W. Martin przedstawił eksperymentalne badania nad
wpływem długości dnia (10 i 19 godzin) oraz wpływ zawartości białka w pokarmie
na przeżycie ptaków w skrajnych temperaturach.

Sesja II — Produkcja biomasy i dynamika liczebności. Ta sesja, jak i następ-
ne, odbyła się w Holenderskim Centrum Kongresowym w Hadze. Poświęcona była
ocenie wartości wskaźników, których znajomość jest konieczna do obliczenia pro-
dukcji populacji wróbli w różnych strefach klimatycznych świata, a mianowicie:
fenologii okresu lęgowego, liczby lęgów i liczby par uczestniczących w każdym lęgu,
wielkości zniesień, śmiertelności jaj i piskląt, oraz wzrostu ciężaru piskląt. D. G.
Dawson (Nowa Zelandia) zreferował przebieg lęgów wróbla domowego na Nowej
Zelandii. Składanie jaj trwa tam od września do końca stycznia: w jednym sezo-
nie lęgowym występują z reguły 3 lęgi. Zniesienia są przeciętnie małe — zaledwie
liczą 3,8 jaj. Śmiertelność jaj wynosi 30%, a piskląt 28%. Jediną pracę dotyczącą
rozmnażania się wróbla domowego w warunkach tropików zreferowali R. M. Naik
i L. Mistra, przytaczając dane z terenu miasta Baroda w Indiach. Wróble domowe
rozpoczynają tam składanie jaj już w drugim tygodniu stycznia; w lipcu zmniejsza
się stopniowo liczba rozpoczętych lęgów i następuje przerwa w składaniu jaj,
trwająca do końca sierpnia, po czym odbywa się powtórne składanie jaj aż do koń-
ca października. Śmiertelność jaj wynosi około 15%, piskląt aż 48%. Podobne ba-
dania w Pakistanie prowadzi Z. B. Mirza. Wskaźniki do obliczenia produktywności
dla obszarów umiarkowanych szerokości geograficznych przedstawili D. Seel (An-
glia) oraz J. Pinowski, M. Wieloch (Polska). Ten ostatni referat zawierał ocenę
produkcji wróbli domowych i mazurków z Zakopanego, Nowego Targu, Krakowa,
Gdańska i Rzepina z zachodniej Polski, oraz ocenę przepływu energii u piskląt
z tych terenów. Referat W. R. Siegfrieda z Południowej Afryki dotyczył również
tych samych zagadnień badanych u gatunku *Passer melanurus* Gray.

W toku dyskusji zwrócono uwagę na konieczność dokładnego opisu warunków
mikroklimatycznych, mogących istotnie modulować strefowe różnice.

Następny cykl referatów dotyczył dyspersji oraz innych form przemieszczania
się wróbli domowych (C. A. North — USA) oraz struktury wiekowej i śmiertelno-
ści w ich populacjach (P. Gramet — Francja). M. I. Dyer, D. B. Siniff, S. G. Curtis
i J. R. Webb (USA) przedstawili rozmieszczenie i zagęszczenie gatunku *Agelaius
phoeniceus* L.

Bardzo duże zainteresowanie wzbudził referat P. Warda (Tanzania) będący
pierwszą próbą wyjaśnienia wędrówek wikłacza ognistego (*Quelea quelea* L.)
w Afryce. Wszystkie stosowane dotychczas metody ograniczenia liczebności tego
gatunku za pomocą trucizn zrzucanych z samolotów, miotaczy ognia itp., mimo
uśmiercania setek milionów ptaków, nie dają wystarczających efektów ekonomicz-
nych. Gatunek ten odbywa migracje związane w pierwszym rzędzie z przesuwani-
em się pory deszczowej. Wykorzystując nieliczne wiadomości o ruchach ptaków
zaobraczkowanych oraz wizualne obserwacje pojawów tego gatunku, jak również
fenologię pory deszczowej, P. Ward potrafił wyjaśnić mechanizm koczowania wikła-
cza, a więc podstawowe zagadnienie dla opanowania problemu szkód, jakie wyrzą-
dza ten gatunek w Afryce.

Sesja III — Pokarm w zależności od produkcji pierwotnej zbóż i chwastów

oraz zagadnienia ekonomiczne. B. Louis (Tunezja) wygłosił referat o roli wróbla hiszpańskiego (*Passer hispaniolensis* Temm.) dla rolnictwa w Tunezji. Gatunek ten, podobnie jak wikłacz ognisty występuje w dużych stadach, gnieździ się kolonijnie na stepowych oraz półpustynnych terenach Afryki Północnej i wyrządza poważne szkody w uprawach zbóż i roślin oleistych.

T. K. Palmer (USA) zreferował rolnicze aspekty występowania szpaka i zięby (*Carpodacus mexicanus frontalis* Say.) w Kalifornii. Milionowe stada tych ptaków przylatują z Kanady i północnych rejonów USA, wyrządzając duże szkody. Należy dodać, że zięba ta jest rodzimym gatunkiem, a szpak europejski pojawił się w Kalifornii dopiero w 1942 roku. Oba gatunki niszczą około 20 gatunków roślin uprawnych (np. figi, czereśnie, winogrona); szpaki ponadto zjadają i zanieczyszczają pokarm zwierząt hodowlanych. Zapobieganie szkodom to niszczenie ptaków (trucie i odłów za pomocą specjalnych odłowni umieszczonych na pojazdach, stosowanie bioakustycznych repelentów). Problem szpaków w Europie przedstawił J. Tahon (Belgia). Szpaki wyrządzają największe szkody w rejonie basenu Morza Śródziemnego na plantacjach fig oraz na obszarach uprawy winogron; dalej na północ — jedynie w sadach czereśniowych i wiśniowych. Szkody te wyrządzają szpaki przylatujące z północnych i wschodnich rejonów Europy, gdzie są ptakami bardzo pożytecznymi dla rolnictwa i leśnictwa, a tym samym — ptakami chronionymi. J. Tahon apelował o nawiązanie współpracy międzynarodowej i postulował wprowadzenie odpowiednich ustaw. W. Keil (NRF) zreferował badania prowadzone nad pokarmem wróbla domowego i mazurków. G. Morel i M. Y. Morel (Senegal) przeanalizowali pokarm pięciu sympatycznych gatunków synogarlic: *Streptopelia decipiens* (Finsch and Hartlaub), *S. roseogrisea* (Friv.), *S. senegalensis* (L.), *S. vinacea* (Gmelin), *Oena capensis* (L.). Wszystkie te gatunki należą prawie w pełnym stopniu do ziarnojadów, odżywiają się około 100 gatunkami nasion, chwastów i zbóż. Specjalizacja pokarmowa występuje u nich jedynie w okresach niedostatku pokarmu.

P. H. Baldwin (USA) omówił zagadnienia dostępności pokarmu i przepływu energii u populacji *Calamospiza melanocorys* Stej. zamieszkującej prerię, a tym samym ocenił rolę tego gatunku w funkcjonowaniu tego ekosystemu. W. J. Maher przedstawił krzywe wzrostu piskląt sześciu gatunków ptaków wróblowatych, najpospolitszych w badanym ekosystemie prerii.

Sesja IV — Systematyka i ewolucja wróbla domowego. Wróble domowe zajęły w ciągu ostatnich 150 lat prawie cały świat. Nie występują one jeszcze tylko na dużych obszarach Australii, w tropikalnych rejonach Ameryki Środkowej, w centrum tropikalnej Afryki, chociaż z każdym rokiem wróbel coraz dalej posuwa się na północ z Afryki Południowej. Coraz dalej sięga też na północ Europy; dochodzi już nawet za koło polarne. Japonię, Koreę, Chiny i południowo-wschodnią Azję zamieszkuje tylko mazurek, bytujący w niszy ekologicznej wróbla domowego. Z reguły znany jest termin przybycia wróbla na dany teren, a więc znana jest liczba pokoleń i tym samym można mierzyć tempo zmian, tempo adaptacji do nowych warunków

Referat o zależnościach systematycznych w rodzaju *Passer* wygłosił G. Sibley (USA). Od 1925 roku rodzaj *Passer* jest umieszczany w rodzinie *Ploceidae*. Tymczasem elektroforetyczne badania białka jaj wróbla wykazały brak podobieństwa do białek *Ploceidae* a duże podobieństwo do białek *Emberizinae* i innych *Fringillidae*. Konieczne są jeszcze dodatkowe badania tego typu, by ostatecznie rozstrzygnąć przynależność systematyczną rodzaju *Passer*.

Referat o ewolucji wróbla domowego w Ameryce Północnej przedstawił — na podstawie analizy 1825 szkieletów i 2500 skórek z 40 miejscowości — J. F. Johnston (USA). Na podstawie analizy 24 badanych cech autor stwierdził, że północno- amerykańska populacja wróbla w ciągu 115 generacji wykazuje takie tempo zmian, jak populacje europejskie w ciągu kilku tysięcy generacji. Podobną analizę zmienności

jednej populacji wróbla domowych z terenu Kansas przeprowadził J. D. Rising (USA) oraz A. Nordmeyer, H. Oelke i E. Plagemann z terenu NRF.

Referaty wygłoszone na konferencji zostaną opublikowane w Polsce, w formie odrębnego wydawnictwa.

W ramach Konferencji odbyły się dwie ogólne dyskusje. Jedna dotyczyła programu działania Grupy na najbliższe lata, druga generalnego profilu działalności Grupy i jej stanu organizacyjnego. Uchwalono, że druga konferencja Grupy odbędzie się w Warszawie, a konferencja poświęcona wikłaczowi ognistemu i innym ziarnojadom ważnym dla rolnictwa Afryki — w Nairobi (Kenia). W kilkugodzinnej dyskusji rozważano możliwość zmiany programu badawczego Grupy, ograniczając go do zagadnień mających bezpośrednie znaczenie dla rolnictwa. Tego zdania byli przedstawiciele krajów Afryki, FAO oraz kilka innych osób. Po dyskusji ustalono, że do zakończenia działalności MPB nie zmieni się zasadniczo ani program Grupy, ani jej nazwa. W większym stopniu natomiast niż obecnie uwzględnia się badania mające bezpośrednie znaczenie praktyczne, np. badania nad sposobami zmniejszenia szkód wyrządzanych przez wróbla hiszpańskiego, wikłacza ognistego i szpaka.

Stronę techniczną organizacji konferencji wzięła na siebie Holenderska Akademia Nauk, która przyznała odpowiednie środki na pokrycie kosztów wynajmu sal, środków transportu itp. Przygotowaniem konferencji od strony naukowej zajęła się Polska Sekcja Grupy i Zakład Ekologii PAN.

Konferencja wykazała, że utworzenie Grupy tego typu było bardzo celowe ze względu na możliwość prowadzenia skoordynowanych badań w skali międzynarodowej dających frapujący materiał tak odnośnie badań podstawowych, jak i mających bezpośrednie znaczenie dla rolnictwa.

J. Pinowski